

Л. О. Згалат-Лозинська, канд. екон. наук, доц.,
Міжрегіональна Академія управління персоналом

ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕНСІЙНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

АНОТАЦІЯ. У статті визначено основні проблеми зміни пенсійної системи в Україні; здійснено аналіз досвіду європейських країн щодо вирішення питання удосконалення пенсійної системи; обґрунтовано доцільність та визначено основні підходи до реформування пенсійної системи в Україні.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Пенсійна реформа в Україні, пенсійна система, пенсійний вік, видатки Пенсійного фонду України, недержавне пенсійне забезпечення.

АННОТАЦИЯ. В статье раскрыты основные проблемы трансформации пенсионной системы в Украине; осуществлен анализ опыта европейских стран относительно решения вопроса усовершенствования пенсионной системы; обоснованно целесообразность и определены основные подходы к реформированию пенсионной системы в Украине.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА. Пенсионная реформа в Украине, пенсионная система, пенсионный возраст, расходы Пенсионного фонда Украины, негосударственное пенсионное обеспечение.

ABSTRACT. The basic problems of the pension system transformation in Ukraine and the analysis of experience of the European countries pension system reformation are explored in the article. The possible decisions of the Ukraine pension system improvement are proposed.

KEYWORDS. Pension reform in Ukraine, pension system, retirement age, charges of pension the fund of Ukraine, non-state pension providing.

Вступ, постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. На теперішній час в Україні точаться запеклі дискусії щодо необхідності якнайшвидшої реалізації усіх рівнів пенсійної реформи. Це обумовлено тим, що пенсійна система не забезпечує гідного рівня матеріального забезпечення більшості пенсіонерів (станом на січень 2010 року 55 % пенсіонерів отримували пенсії не вище 800 грн, а їхня частка в загальній сумі видатків на виплату пенсій становила лише 38 %) [4, 5], наявна значна диференціація у розмірах пенсій, питома вага осіб працездатного віку поступово скорочується, рівень реальних доходів зменшується, що призводить зростання податкового навантаження на працюючих осіб та зменшення надходжень до пенсійного фонду, тінізації доходів, вод-

ночас зростаючі видатки Пенсійного фонду України вимагають додатковий дотацій з державного бюджету (покриття дефіциту коштів Пенсійного фонду на 2010 рік встановлено в обсязі 29 595 703,8 тис. грн) [1]. Разом з тим реформування пенсійної системи має йти паралельно із запровадженням системи медичного страхування, реалізацією заходів для збільшення тривалості активного життя, вирішенням питання збільшення робочих місць для безробітних, особливо з числа молоді.

Важливість цього питання не викликає сумнівів, адже видатки Пенсійного фонду України становлять 67 770 853,0 тис. грн, або близько 21 % видатків Державного бюджету України, затвердженого на 2010 рік [1].

Зв'язок з останніми дослідженнями і публікаціями. Окремим аспектом реформування пенсійної системи України присвячено ряд наукових праць, зокрема, Е. Лібанової, Б. Зайчука, М. Папієва, Н. Луговенко та ін. При ґрунтовному дослідженні основних напрямків пенсійної реформи реальних механізмів забезпечення стабільного функціонування пенсійної системи практично не обґрунтовано.

Постановка завдання. Необхідним є обґрунтування необхідності зміни пенсійної системи та розробка рекомендацій щодо можливих шляхів здійснення пенсійної реформи в Україні на основі аналізу досвіду Європейських країн.

Вирішення поставлених у роботі цілей здійснювались із застосуванням наступних наукових методів дослідження: теоретичних — синтезу для визначення підходів до удосконалення пенсійної системи у різних країнах Європи, що дало змогу дослідити реальний стан досліджуваної проблеми, моделювання — для визначення перспективних напрямків реформування пенсійної системи в Україні, емпіричних — для здійснення порівняльного аналізу різних заходів для удосконалення пенсійної системи в Україні.

Викладення основного матеріалу. При визначенні перспективних напрямків реформування пенсійної системи доцільно звернутися до досвіду та тенденцій країн Європи. Відзначимо, що Україна взяла курс на євро інтеграцію і, відповідно, має орієнтуватися на соціальні стандарти, визначені країнами ЄС для своїх членів.

У зв'язку з кризовими явищами та падінням курсу євро навесні 2010 р. Європейська комісія рекомендує усім країнам — членам ЄС розглянути можливості підвищення пенсійного віку до 65 років. Слід звернути увагу, що за підрахунками ООН населення Європи є найстарішим у світі і залишатиметься таким в осяжно-

му майбутньому. За даними Єврокомісії, реальний вік громадян, що виходять на пенсію, у середньому складає трохи більше 60 років. Це означає, що європейці йдуть на заслужений на відпочинок набагато раніше, ніж в інших країнах—членах Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР). Там середній вік складає 63,5 року для чоловіків і 62,3 року для жінок [5]. На думку експертів, поступово слід добитися, щоб число пенсіонерів не перевищувало однієї третини від працездатного населення — це має вирішити питання дефіциту пенсійних фондів. Нова стратегія спрямована на те, щоб до 2020 року сфера зайнятості охоплювала 75 % громадян у віці від 18 до 65 років. Так, у Німеччині вже ухвалено рішення про підвищення пенсійного віку в період з 2012 до 2030 року до 67 років. На думку експертів, цьому прикладу повинна наслідувати насамперед Франція, де середній вік виходу на пенсію складає 58,7 року — найнижчий рівень в ЄС і ОЕСР. Отже, навіть багаті західні країни не можуть дозволити своїм громадянам виходити на пенсію у 55—60 років, як це встановлено в Україні [6].

У Естонії з 2026 року буде підвищений пенсійний вік до 65 років. Відповідний закон був ухвалений естонським парламентом 7 квітня 2010 р. Для цього пенсійний вік жінок до 2016 року буде підвищений до рівня чоловіків (63 року). Потім, починаючи з 2017 року, пенсійний вік чоловіків і жінок підвищуватиметься на 3 місяці щорічно і до 2026 року складе 65 років. У даний час чоловіки виходять на пенсію у 63 роки, жінки — у 60,5 років.

У Росії підвищення пенсійного віку поки що відтермінується, хоча дефіцит Пенсійного фонду Росії, за даними Мінфіну, складе в 2010 році більше трильйона рублів.

В Україні натепер на 22 млн осіб економічно активного населення (з них 65,4 % працездатного віку) припадає близько 13,9 млн пенсіонерів. Таким чином, одного пенсіонера в Україні годують 1,6 працівника (з них 1 — працездатного віку). Отже, про наближення до норм Європейських країн у нас навіть не йдеться.

Розглянемо перспективи збільшення пенсійного віку. Так, в Україні в 2009 році у віці 60—64 року було близько 7,6 млн осіб. Якщо пенсійний вік підняти з наступного року до стандартів деяких країн Європи — 65 років для чоловіків і для жінок, то «виграш» Пенсійного фонду при середньому рівні пенсій 800 грн складе 6,8 млрд грн. Якщо врахувати ще і близько 7 млн жінок у віці 55—59 років, сума економії практично подвоїться [3]. Зрозуміло, що економія бюджету буде значнішою, оскільки з урахуванням середньої тривалості життя в Україні (середня очікувана три-

валість життя при народженні — 68,1 рік, у т. ч. для чоловіків — 62,3, для жінок — 74 роки [3]) мало хто доживе до нового пенсійного віку. Заразом частково вирішується і проблема дефіциту бюджету Пенсійного фонду. Отже, як видно, не зважаючи на очевидне зменшення навантаження на пенсійний фонд, для чоловічої частини населення України встановлення пенсійного віку на рівні 65 років суперечить здоровому глузду. З іншого боку, велика гендерна різниця в 12—13 років підводить до висновку щодо можливості зростання пенсійного віку жінок, навіть до рівня європейського. Разом з тим, поступове зростання пенсійного віку не принесе досить вагомих результатів для функціонування пенсійної системи в найближчій перспективі, а різке — викличе хвилю зростання тіньової зайнятості. Водночас збільшення пенсійного віку для України є необхідним. Без такого непопулярного кроку неможливо збалансувати доходи та видатки пенсійного фонду, адже економіка держави не працює достатньо ефективно для зростання та підтримування високих стандартів соціального забезпечення.

В таких умовах дійсно виникає нагальна необхідність не лише відшукувати кошти на покриття дефіциту Пенсійного фонду України, а й скорочувати видатки фонду, зокрема за рахунок обмеження розмірів пенсій. У рамках проекту «Позиція на політику реформ» Світовий банк запропонував уряду радикальну реформу пенсійного забезпечення з метою зниження навантаження на бюджет і Пенсійний фонд. Пропозиції Світового банку стосуються зниження максимального розміру спеціальних пенсій, які, зокрема, платять колишнім чиновникам і депутатам (до 6 тис. грн), скорочення на 50 % пенсій працюючим пенсіонерам з високим рівнем доходів і підвищення пенсійного віку до 60 років. Підвищення пенсійного віку й обмеження максимальних розмірів пенсій є і вимогою МВФ, кошти якого необхідні Україні. 16 березня віце-прем'єр Сергій Тігіпко направив пропозиції Світового банку на узгодження в міністерства [2].

Зменшення рівня диференціації пенсій необхідно, адже 12 % пенсіонерів з пенсіями понад 1500 грн отримували 28 % загального обсягу місячних видатків на виплату пенсій. Водночас обмеження сукупного доходу працюючих пенсіонерів за рахунок зменшення обсягів пенсійного забезпечення приведе до їх тіньової зайнятості, адже близько 61 % пенсіонерів визначають сучасний стан своїх доходів як недостатній для задоволення потреб у харчуванні, 80,6 % — у медичному обслуговуванні. Окрім того, таке обмеження приведе до різкого відтоку кадрів з галузі освіти та науки, що може спричинити колапс цих сфер.

Логічною видається пропозиція щодо відміни підвищення пенсій на 1 % за кожен рік трудового стажу, який перевищує 20 років для жінок і 25 років чоловіків [2]. Водночас необхідно забезпечити постійну адекватну індексацію розміру пенсій відповідно до рівня інфляції. Саме відсутність такого дієвого механізму і призводить у більшості до необхідності постійного перерахунку пенсій працюючих пенсіонерів.

Український уряд поки не планує радикальних змін у системі пенсійного забезпечення. Прем'єр-міністр Микола Азаров різко висловився щодо недопущення «революційних кроків» при збільшенні пенсійного віку. З травня мінімальна пенсія в Україні має збільшитися на 76 грн і становити 706 грн. Також відповідно до ухваленого закону про підвищення соцстандартів, у травні пенсіонери мають отримати заборгованість по збільшеним пенсіям за попередні чотири місяці. Викликає занепокоєння наповнення фонду, оскільки навантаження на людей, які працюють, неймовірно зростає з кожним підвищенням пенсій.

Знизити навантаження на пенсійний фонд мала б активізація другого рівня пенсійного забезпечення — формування обов'язкової накопичувальної системи. Однак її широке запровадження в умовах фінансової кризи є вкрай ризикованим через практичну складність забезпечення збереження реальної вартості акумульованих коштів, адже на теперішній час не визначено напрямки адекватного інвестування та ставок страхових внесків [4].

Висновки. Відтак, в Україні немає можливостей відтягувати запровадження зміни пенсійного віку, це треба починати робити зараз та вирівняти пенсійний вік для чоловіків та жінок на рівні 60 років упродовж найближчих п'яти років та збільшити його в подальшому для жінок до 65 років упродовж наступних 10 років.

Доцільним є обмеження застосування спеціальних та пільгових пенсій та їх наближення до загальної пенсійної формули, поступове збільшення періоду, за який враховується заробітна плата, для виплати спецпенсій. Також актуальним є призупинення виплати дострокових пенсій за роботу в небезпечних, шкідливих умовах до досягнення встановленого законом пенсійного віку, не збільшуючи при цьому вік виходу на пенсію. Необхідно заохочувати підприємства для реального скорочення місць зі шкідливими умовами праці за рахунок їх автоматизації, застосування прогресивних технологій або скорочення взагалі шкідливих видів діяльності. Доцільно застосовувати більш жорсткі санкції для організацій, що мають високий рівень травматизму працюючих.

Необхідно поступово збільшувати тривалість страхового стажу, необхідного для призначення мінімальних пенсій до 30 років для

чоловіків та 35 років для жінок. А тих працівників, які не мають необхідного трудового стажу, для підвищення пенсій до рівня соціальних стандартів необхідно включити в систему адресної соціальної допомоги, не навантажуючи додатково пенсійний фонд.

Поряд з цим, необхідно ввести систему обов'язкового медичного страхування, розміри страхових виплат за якими мають стимулювати до ведення здорового способу життя, турботи про стан власного здоров'я.

Щодо запровадження другого рівня пенсійного забезпечення, то його необхідно проводити, однак не в умовах кризи. Необхідно забезпечити державними гарантіями та нерухомим майном захист недержавних пенсійних заощаджень. В Україні поки що відсутні механізми ефективного збереження цих коштів, зокрема і через їх використання для іпотечного кредитування, ринки капіталу не готові до розподілу коштів від пенсійних відрахувань, наявна недосконалість взаємодії у системі влади, яка призводить до порушення стійкості національної валюти, що для реалізації пенсійної реформи може стати фатальною. В цьому випадку доцільно скористатися досвідом Польщі щодо врегулювання фінансових ринків.

Створення ефективної системи недержавного пенсійного забезпечення має спиратися на ефективне державне регулювання, запровадження пілотних проектів для налагодження взаємодії та механізмів співпраці в рамках даної системи.

Реалізація комплексу цих заходів має забезпечити стабільне функціонування пенсійної системи, підвищення ступеню її надійності, наближення України до європейського співтовариства щодо соціального захисту та надання соціальних гарантій.

Література

1. Закон України «Про Державний бюджет України на 2010 рік» від 27.04.2010 р. № 2154-VI.

2. Заходи, які дадуть змогу знизити дефіцит Пенсійного фонду та забезпечити його збалансованість // Лист-доручення С. Тігіпко від 16.03.2010 № 12390/0/1-10 Мінпраці, Мінфіну, Мінекономіки, Пенсійному фонду України.

3. Україна в цифрах: 2009: Статистичний збірник. — К.: Державний комітет статистики України, 2010. — 259 с.

4. Яценко Н., Сколотяний Ю. Пенсійна реформа: що заважає? // Дзеркало тижня. — № 12 (792). — 27 березня 2010 р. — С. 5.

5. Germany's older generation to work longer, pay more // Deutsche Welle, 30.11.2006.

6. Sarkozy takes on French pension challenge // Deutsche Welle, 15.02.2010.

Стаття надійшла до редакції 12.07.2010 р.